

ადამიანისეულ კაპიტალში ინვესტიციების მნიშვნელობა ეკონომიკური განვითარებისთვის The Importance of Investment in Human Capital for Economic Development

ალექსანდრე სიჭინავა, პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
alekosichi@mail.ru;

ირინა მამალაძე, ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტი., mamaladze_irina@yahoo.com

Alexander Sichinava, professor, Georgian Technical University, alekosichi@mail.ru;
Irina Mamaladze, Associate Professor, Georgian Technical University,
mamaladze_irina@yahoo.com

Resume

Human capital - the capital represented in the individual potential to generate revenue based on the innate intellectual ability and talent, but also the knowledge and practical skills acquired during the training, education, and practical human activity. The human capital theory has its origins in the XVII century in the works of William Petty and Adam Smith. Extension of this theory belongs to the famous American economist and Nobel premium T. Schultz, a basic theoretical model has been developed in the book by Becker. Under the influence of this theory, in which education plays the role of the "great equalizer", there was a certain reorientation of social policy. In particular, the training programs were seen as an effective weapon in the struggle against poverty may be more preferable than the direct redistribution of income.

The ideas embodied in the human capital theory, have had a serious impact on the economic policy of the state. Thanks to this theory, changed public attitudes towards investment in person. They learned to see the investments that provide the production effect. This theory provided a theoretical basis for the accelerated development of education system and training of cadres in many countries of the world

Key words: Human Capital, Calculation of returns, Intellectual investment market

ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში აქტიურად მიმდინარეობს გარე ორგანიზაციული სტრუქტურის გართულება, ცვლილებების ტემპის მკვეთრი ზრდა და მსოფლიო ბაზარზე კიდევ უფრო მწვავე კონკურენტული ბრძოლა. ეს გარემოება ფარული რეზერვების და ეფექტურობის ამაღლებისათვის ახალი გზების ძიებას მოითხოვს. ყველა ორგანიზაციული რესურსებიდან სწორედ „ადამიანური რესურსი“ ან „ადამიანური პოტენციალი“ არის ის რესურსი, რომელიც თანამედროვე ორგანიზაციის ეფექტიანობის ამაღლებისათვის უდიდეს რეზერვს

მოიცავს. „ადამიანური ფაქტორი“ განიხილება როგორც არანაკლებ, და შეიძლება უფრო მნიშვნელოვანიც, ობიექტი ინვესტირებისათვის, ვიდრე ქარხნები, მოწყობილობები, ტექნოლოგიები და ა. შ. ბოლო პერიოდში ეკონომიკის სფეროში ნობელის ორი პრემია გადაეცათ „ადამიანისეული კაპიტალის“ თეორიის შემუშავებისათვის მეცნიერებს: თეოდორ შულცს (1979 წ.) და გარი ბეკერს (1992 წ.).

მიუხედავად იმისა, რომ მთავარი წვლილი ადამიანისეული კაპიტალის თეორიის იდეის პოპულარიზაციაში თ. შულცმა შეიტანა, თანამედროვე ეკონომიკური აზროვნების ფუძემდებლად მაინც გ. ბეკერის ტრაქტატი იქცა. ანალიზისას იგი ამოდიოდა იქიდან, რომ ადამიანის ქცევა არის რაციონალური და მიზანმიმართული [1].

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეკონომიკაში ადამიანისეული კაპიტალის ცნებაში იგულისხმება ადამიანის ცოდნის, ჯანმრთელობის და გამოცდილების მარაგი, რომელიც ინდივიდის მიერ შემოსავლების მიღების მიზნით გამოიყენება. აღსანიშნავია, რომ ეს არ არის მხოლოდ ცოდნისა და უნარების ნაერთი, რომელსაც ადამიანი ფლობს. არამედ ადამიანისეული კაპიტალის ცნებაში იგულისხმება: ცოდნის, უნარებისა და ჩვევების შემეწილი მარაგი, რაც საზოგადოებრივი საქმიანობის ნებისმიერ სფეროში შესაძლოა იქნას გამოყენებული და ის ხელს უწყობს შრომის ნაყოფიერების ზრდას, ასევე შემოსავლებისა და ხელფასების ზრდას.

გ. ბეკერმა პირველმა ჩაატარა განათლების ეკონომიკური ეფექტიანობის სტატისტიკურად კორექტული გაანგარიშება. უმაღლესი განათლებიდან მიღებული შემოსავლის განსაზღვრისათვის, მან, იმ ადამიანების მთლიან შემოსავალს, ვინც დაამთავრა უმაღლესი სასწავლებელი გამოაკლო ადამიანების მთლიანი შემოსავალი, ვისაც საშუალო განათლების გარდა სხვა განათლება არ მიეღო. სწავლების ხარჯების, პირდაპირ დანახარჯებთან ერთად (სწავლის საფასური, საერთო საცხოვრებელი და ა. შ.) ძირითად ელემენტს შეადგენს „განუსაზღვრელი მოგება“ ანუ შემოსავალი, რომელიც განათლებაზე დახარჯული დროის პერიოდში შეიძლება მიეღო ადამიანს, და ითვლება ალტერნატიულ დანახარჯად. სწავლის პერიოდში დანახარჯებსა და შემოსავლების თანაფარდობის განსაზღვრის შემდეგ გ. ბეკერმა მიიღო 12-14% წლიური მოგების მაჩვენებელი.

„ადამიანისეული კაპიტალის“ თეორეტიკოსები იმ წარმოდგენიდან გამოდიან, რომ განათლებასა და მომზადებაში ინვესტიციების განხორციელებისას სტუდენტები და მშობლები რაციონალურად იქცევიან შესაბამისი ხარჯების და სარგებლის შეფასებისას. ჩვეულებრივი მეწარმეების მსგავსად, ისინი აჯამებენ მოსალოდნელ შედეგებს და საზღვრავენ რამდენად მიზანშეწონილია ამ ინვესტიციის განხორციელება. შესაბამისად, იღებენ გადაწყვეტილებას სწავლის გაგრძელების ან შეწყვეტის შესახებ.

ასე, რომ ეკონომიკური უკუგება არის, როგორც განათლების სხვადასხვა ტიპებსა და დონეებს შორის ინვესტიციების განაწილების მარეგულირებელი, ასევე განათლებასა და დანარჩენ ეკონომიკას შორის ინვესტიციებს განაწილების მარეგულირებელი.

ადამიანისეულ კაპიტალში ინვესტიციებიდან ეკონომიკური უკუგების გაანგარიშების ორი მიდგომა არსებობს: პირველი სარგებლისა და დანახარჯების პირდაპირ გაანგარიშებას ეფუძნება. მაგალითად, უმაღლესი განათლებისგან მიღებული შემოსავალი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც უმაღლესდამთავრებულთა და საშუალო განათლების მქონეთა მთლიანი სიცოცხლის მანძილზე მიღებულ შემოსავლებს შორის სხვაობა. დანახარჯებში, პირდაპირი დანახარჯების გარდა, შედის დაკარგული მოგება, ანუ შემოსავალი, რომელიც სტუდენტმა სწავლის პერიოდში ვერ მიიღო (არსებითად, იზომება სტუდენტის დროის ღირებულება, რომელიც მათ ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებაზე დახარჯეს). დაკარგულ მოგებაზე სწავლის მთლიანი დანახარჯების ორი მესამედი მოდის.

მეორე მიდგომა ეფუძნება ე. წ. „მოგების წარმოებითი ფუნქციების“ პარამეტრების შეფასებას, რომელიც აღწერს ადამიანის შემოსავლის დამოკიდებულებას მისი განათლების დონეზე, სამუშაო გამოცდილებაზე, გამომუშავებული დროის ხანგრძლივობასა და სხვა ფაქტორებზე.

გათვლები აჩვენებს, რომ ადამიანური კაპიტალის რენტაბელობა, როგორც წესი, უფრო მაღალია ვიდრე ფიზიკურის. ეს სტუდენტებისა და მათი მშობლების რაციონალური ქცევის სავარაუდო სარგებლიანობას მოწმობს. ამერიკაში უკუგების ნორმამ დაწყებით განათლებაში 50-100% მიაღწია, საშუალო განათლებაში - 15-20%-ს, ხოლო უმაღლეს განათლებაში - 10-15% [2].

ადამიანისეულ კაპიტალში ინვესტიციების უკუგების ნორმები სხვადასხვა ტიპის სამუშაო ძალას სხვადასხვა აქვს. მამაკაცებს უფრო მეტი აქვთ, ვიდრე ქალებს და თეთრკანიან მოსახლეობას უფრო მეტი აქვს, ვიდრე ფერადკანიანს. საერთაშორისო შედარებები აჩვენებს, რომ სულიერი შემოსავლის ზრდასთან ერთად მცირდება ადამიანში ჩადებული ინვესტიციების ეფექტურობა, მაგრამ ყველაზე მდიდარ ქვეყნებში სულიერი შემოსავლის ზრდასთან ერთად ადამიანში ჩადებული ინვესტიციის ეფექტურობაც იზრდება.

ადამიანისეულ კაპიტალში ინვესტიციების უკუგების შიდა ნორმებს აკრიტიკებენ იმ მოტივით, რომ განათლებული მუშა ხელის მაღალი შემოსავალი შეიძლება არ იყოს მათ მიერ მიღებული განათლებისა და გამოცდილების შედეგად მიღებული, არამედ შესაძლოა, მათი ბუნებრივი ნიჭის ან მათი წარმომავლობის შედეგი იყოს. თუმცა, ემპირიული ანალიზი აჩვენებს, რომ როგორც ნიჭის ფაქტორი, ისე სოციალური ფაქტორი არსებით დამოუკიდებელ როლს არ თამაშობენ. ისინი შემოსავლებზე ზეგავლენას, ძირითადად, ირიბი გზით ახდენენ, ანუ მიღებული განათლების ხარისხსა და მოცულობაზე ზემოქმედებით.

სამრეწველო მომზადება, ადამიანისეული კაპიტალის თეორეტიკოსების აზრით, მოიცავს როგორც ფირმის შიგნით ფორმალურ სწავლებას, ასევე უშუალოდ შრომითი საქმიანობის დროს დაგროვილ გამოცდილებას. დიდი თეორიული მნიშვნელობა იქონია გ. ბეკერის მიერ ადამიანში სპეციფიკური და ზოგადი ინვესტიციების განსხვავებამ (მოგვიანებით ზოგადი და სპეციფიკური რესურსების გამიჯვნამ საფუძველი დაუდო ფირმის ტრანსაქციური თეორიის ჩამოყალიბებას). სპეციალური მომზადების დროს თანამშრომლები ისეთ ცოდნასა და უნარებს იძენენ, რომელიც მხოლოდ იმ ფირმის ინტერესს წარმოადგენს, სადაც ისინი მუშაობენ, ხოლო საერთო მომზადების დროს თანამშრომლები იძენენ ცოდნასა და გამოცდილებას, რომლის გამოყენება სხვა ბევრ ფირმაშიც იქნება შესაძლებელი. საერთო მომზადების დაფინანსება არაპირდაპირი გზით თვითონ თანამშრომლების მიერ ხდება, სწავლის დროს ისინი ცდილობენ კვალიფიკაციის ამაღლებას და თანხმდებიან შედარებით დაბალ ხელფასზე. სპეციალური მომზადება კი, პირიქით, ძირითადად, ფირმების მიერ ფინანსდება.

გასული საუკუნის 70-ან წლებში ადამიანისეული კაპიტალის თეორია ე. წ. „ფილტრის თეორიის“ თავდასხმის ობიექტი გახდა (მის ავტორებს მიეკუთვნებიან ისეთი ცნობილი ეკონომისტები და სოციოლოგები როგორებიც არიან: ა. ბერგი, მ. სპენსი, ჯ. სტიგლიცი, პ. უილსი და კ. ეროი). ამ თეორიის თანახმად, განათლება ისეთ მექანიზმს წარმოადგენს, რომელიც ადამიანებს მათი უნარებისა და დონის მიხედვით ახარისხებს. ამ ინფორმაციას ფირმები უფასოდ ღებულობენ, რომელიც მათ პერსპექტიული კადრების შერჩევაში ეხმარებათ. შედარებით მაღალი შემოსავლების მიღება დაკავშირებულია არა თანამშრომლების მიერ მიღებულ განათლებასზე, არამედ მათ პირად შესაძლებლობებზე.

გ. ბეკერის მიერ შემოთავაზებული მოდელი ხსნის არამარტო შრომის შედეგად (ფაქტიურად ადამიანისეული კაპიტალისგან), არამედ ასევე საკუთრებისგან (საჩუქრად ან მემკვიდრეობით მიღებული აქტივებისგან) მიღებული შემოსავლების უთანასწორობას. ადამიანურ კაპიტალში ჩადებული ინვესტიციების უკუგება უფრო მაღალია, ვიდრე ფიზიკურ კაპიტალში. თუმცა, ადამიანური კაპიტალის შემთხვევაში, ინვესტიციის მოცულობასთან ერთად, მცირდება მიღებული მოგება, როდესაც სხვა აქტივების შემთხვევაში (უძრავი ქონების, ფასიანი ქაღალდების და ა. შ.) ძალიან მცირედით მცირდება, ან საერთოდ არ იცვლება. ამის გამო, რაციონალური ოჯახების სტრატეგია ასეთია: ინვესტირება თავდაპირველად განახორციელონ შვილების ადამიანისეულ კაპიტალში, რამდენადაც ასეთი ინვესტიციებიდან უკუგება შედარებით მაღალია, ხოლო შემდეგ, როცა მისგან შემოსავლების ნორმა იწყებს კლებას, სხვა აქტივებში ინვესტირებიდან შემოსავლების ნორმასთან შედარებით, დაიწყონ სწორედ სხვა აქტივებში ინვესტირება, რათა სამომავლოდ ეს აქტივებიც გადასცენ შვილებს [3].

ამგვარად, „ადამიანისეული კაპიტალის“ თეორიის იდეებმა დიდი ზეგავლენა მოახდინეს სახელმწიფო ეკონომიკურ პოლიტიკაზე. თუმცა, ადამიანისეული კაპიტალის თეორიაში ემპირიული დასკვნების განზოგადება მხოლოდ პირობით ხასიათს ატარებს [4].

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ თანამედროვე პირობებში ძალზე მნიშვნელოვანია და დიდ უკუგებას იძლევა ინვესტიციები ადამიანისეულ კაპიტალში. სოციალურ კაპიტალში განხორციელებული ინვესტიციების ბაზაზე ყალიბდება მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს სტრუქტურული

წანამძღვრები, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ინტელექტუალური ინვესტიციების ბაზრის განვითარებაზე.

ინტელექტუალური ინვესტიციების ბაზარს შემდეგი თავისებურებანი გააჩნია: პირველი, ინტელექტუალური ინვესტიციების ბაზარი მომსახურების ბაზრის შემადგენელი ნაწილია. იგი სპეციფიკური საქონლის რეალიზაციას ახორციელებს მწარმოებლებსა და უშუალოდ მომხმარებლებს შორის პირდაპირი კონტაქტებით. შუამავლობაც, მაგრამ ინტელექტუალური ინვესტიციების ბაზარზე შუამავლობის და სამომხმარებლო საქონელს შორის არსებობს პრინციპული განსხვავება.

მეორე, ინტელექტუალური ინვესტიციების ბაზარი დიდ გავლენას ახდენს კაპიტალის მოძრაობისა და სამუშაო ძალის ბაზრებზე;

მესამე, ინტელექტუალური ინვესტიციები დაცულია სახელმწიფოს მიერ (ყოველ შემთხვევაში, დაცული უნდა იქნას) უცხოური კონკურენციისაგან, აგრეთვე ინტელექტუალური ინვესტიციების გამოყენების საბოლოო შედეგის ექსპორტითა და იმპორტით. ინტელექტუალური ინვესტიციების ბაზრის ფუნქციონირება არ შეიძლება ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებზე უფლების დაცვის გარეშე;

მეოთხე, შიდა ბაზრის ორგანიზაციისა და ინტელექტუალური ინვესტიციების საერთაშორისო ბაზარზე შესასვლელად დამატებითი ინვესტიციები არ არის საჭირო;

მეხუთე, სპეციფიკურია ინტელექტუალური ინვესტიციების გამოყენების შედეგებზე საბაზრო ფასების ფორმირება.

ინტელექტუალური ინვესტიციების პროდუქტზე ფასებს არა აქვთ პირდაპირი კავშირი მასზე დახარჯულ შრომასთან. ინტელექტუალური ინვესტიციების პროდუქტზე ფასი განისაზღვება იმით, რასაც იგი იძლევა წარმოების პროცესში გამოყენებისას. ამგვარად, ინტელექტუალური ინვესტიციების პროდუქტის ფასი განისაზღვრება, როგორც ამ პროდუქტის გამოყენებით მიღებული ეფექტის ფულით გამოხატვა. ინტელექტუალური ინვესტიციების რეალიზაცია ბაზარზე შეიძლება განხორციელდეს შემდეგი ფორმებით: ლიცენზიების, ნოუ-ჰაუს, სასაქონლო ნიშნებისა და ა.შ. გამოყენების უფლების გაცემით; ნოუ-ჰაუს, ტექნოლოგიური გამოცდილებისა და ა.შ. გაყვდა-გაცემით. სალიცენზიო შეთანხმებისგან ყიდვა გაყიდვის ასეთ აქტზე ხელშეკრულებები იმით განსხვავდება, რომ ნოუ-ჰაუს მფლობელი არ ამბობს უარს მის გაყიდვაზე, მაგრამ ხელს იღებს

მის პატენტირებაზე; ინჟინირინგული მომსახურების გაწევით; ტექნოლოგიების გადაცემით, საინვესტიციო თანამშრომლობის გზით, რომელთა ჩარჩოებში ხდება არა მარტო ყიდვა-გაყიდვა, არამედ მათი გავრცელება კონსულტაციების, სპეციალისტების მომზადების, ნახაზების გადაცემისა და ტექნოლოგიური გაცვლის სხვა გზებით [5].

უნდა აღინიშნოს, რომ დღეს არსებითად შეიცვალა საზოგადოების დამოკიდებულება ადამიანში ჩადებული ინვესტიციების მიმართ, რამაც განათლების სისტემის სწრაფ განვითარებას ჩაუყარა თეორიული საფუძველი და მისგან მიღებული უკუგების გაანგარიშება უალრესად მნიშვნელოვანი გახადა საზოგადოებისათვის.

ლიტერატურა

1. Ильинский И.В. Инвестиции в будущее: образование в инновационном производстве. СПб.: Изд. СПбУЭФ. 1996. С. 30, 163.
2. Маренков Н.Л. Алимарина Е.А. Управление трудовыми ресурсами. Серия «Высшее образование». – М. – Московский экономический институт. Ростов - на Дону: Издательство Феникс, - 2004. – 448 с.
3. Капелюшников Р., Теория человеческого капитала, <http://prometa.ru/policy/social/materials>, გადმოწმებულია 14.07.2019
4. მაღლაკელიძე შ., ადამიანისეული კაპიტალი და ინვესტირების თეორიული ასპექტები, განათლება და ეკონომიკა (სამეცნიერო შრომების კრებული),თბილისი, 2004, გვ.11
5. ქოქიაური ლ. ინვესტიციის ბაზარი. თეორია, პოლიტიკა, პრაქტიკა. თბ. 2008.